

ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ

- УДК 502.58.630.64(477)

Я. В. КОВАЛЬ¹

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛІСОРЕСУРСНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ

Наведено оцінку стану лісоресурсної сфери в умовах кризової ситуації, визначено зовнішні та внутрішні чинники, що негативно вплинули на розвиток лісогосподарського виробництва. Викладено пропозиції щодо відновлення динамічного розвитку виробничих структур лісового комплексу, підвищення ефективності використання, охорони та відтворення лісових ресурсів.

Ключові слова: кризова ситуація, внутрішні та зовнішні чинники, лісові ресурси, лісоресурсна сфера, ділова активність, ринок, екологічна ситуація.

¹ Ярослав Васильович КОВАЛЬ – дійсний член ЛАН України, доктор економічних наук, професор, завідувач відділом економічних проблем лісокористування і природоохоронних територій Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України, м. Київ. Україна. Тел.: 044-486-04-68; 097-445-50-29.

На сучасному етапі лісоресурсна сфера знаходиться під впливом вкрай негативних викликів, що постали внаслідок фінансової кризи, залежності її від зовнішнього ринку, цінової кон'юнктури, технологічним відставанням та сировинною структурою. Наявні чинники зумовили зміну структури внутрішнього попиту на ресурси лісу, нагромадження запасів нереалізованої лісопродукції, втрати доходів лісових підприємств та відповідно зниження надходжень до бюджету. Ускладнилася інфраструктурна сфера лісового господарства, спостерігається гальмування науково-технічного прогресу, зниження рівня впровадження інновацій та якості виробничого забезпечення. Крім того, дещо спали обсяги відтворення лісоресурсного потенціалу та інтенсифікації лісогосподарського виробництва. Не виконані, зокрема, заплановані обсяги з реконструкції та модернізації об'єктів виробничої інфраструктури, будівництва та глибокого перероблення деревини.

Складна фінансова та економічна ситуація в Україні значною мірою стримує проведення всього комплексу лісогосподарських заходів, зокрема тих, що традиційно є затратними. Це зумовлюється, передусім, обмеженістю як державних, так і власних коштів, обсяги яких недостатні для виконання лісогосподарських заходів внаслідок значного спаду обсягів реалізації лісопродукції, отриманої внаслідок рубання лісу та реалізації лісоресурсних послуг. Однак лісоресурсна сфера, незважаючи на кризову ситуацію, продовжує зберігати ділову активність. Свідченням цього є збільшення обсягів реалізації продукції лісогосподарського призначення з 1,9 млрд грн у 2005 р. до 3,1 млрд грн у 2008 р., або на 60 %. Належно виконуються заходи зі збереження і охорони лісів від пожеж, шкідників і хвороб. Втім, кризова ситуація все ж таки негативно відбилася на результатах лісогосподарської діяльності підприємств. Темпи зростання обсягів реалізації продукції лісогосподарського призначення, зокрема, знизилися з 125 % в 2005 р. до 111 % в 2008 р., або на 14 відсоткових пунктів.

Оцінка ситуації, що склалася в лісоресурсній сфері, показала, що більш стійкими до фінансово-економічної кризи виявилися виробничі структури з лісоексплуатації і первинного оброблення деревини, орієнтованої на внутрішній ринок, здійснили більш-менш технологічну модернізацію виробництва та працювали за довгостроковими контрактами. До них належать лісові підприємства, що зосереджені у регіонах Карпат і Полісся з наявними запасами лісоексплуатаційного фонду цінних листяних (дуб, бук) і хвойних порід (сосна, смерека). У структурі загального обсягу лісоексплуатації зберігається стійка динаміка рубання головного користування та первинного оброблення крупномірної деревини. Деякий спад рубань лісу, пов'язаних з веденням лісового господарства – це наслідок зниження попиту на дані ресурси лісу. Окрім незначного попиту на вказані ресурси, важливим показником є певне розгортання процесу імпортозаміщення, оскільки після девальвації гривні з'явилася потреба в заміні дорогих імпортованих виробів із деревини більш доступними відносно недорогими вітчизняними виробами, які за якісними характеристиками не поступаються зарубіжним аналогам.

Лісоресурсна сфера, незважаючи на фінансово-економічну кризу, як виявилось, продовжує зберігати ділову активність. Свідченням цього є збільшення

обсягів проведення лісогосподарських заходів, зокрема з лісовідновлення. Однак, зазначимо, що кризова ситуація все ж таки негативно відбилася на темпах зростання лісоресурсної сфери.

Зовнішніми чинниками, що спричинили негативну тенденцію в розвитку лісоресурсної сфери, є такі:

- висока залежність лісоресурсної сфери від кон'юнктури європейського ринку лісопродукції, обмеженості лісопродукції, на яку існує попит;
- скорочення обсягів деревообробного виробництва, будівництва, погіршення умов торгівлі сировинними ресурсами лісу і товарами з ресурсів деревини невисокого технологічного оброблення;
- ускладнення притоку інвестиційних ресурсів та запозичень, вкрай потрібних для підтримки, оновлення і розвитку основних виробничих засобів лісового господарства та деревообробного виробництва;
- невисока привабливість інвестиційного клімату, що пов'язується з відсутністю законодавчої бази для розвитку лісоресурсного ринку та діяльності галузевих інституцій спільного інвестування, причетних до лісоресурсної сфери;
- зниження попиту на лісопродукцію експортного сектора лісогосподарського виробництва України, яке перевищувало спад цін для відтворення ресурсів лісу;
- падіння реалізації лісогосподарської та лісопромислової продукції за межами України, яка вважається неконкурентною;
- сировинна орієнтація лісогосподарського виробництва, пов'язаного з цінами по експорту та імпорту. Маємо на увазі, що умови збуту ресурсів лісу, що становлять певну частку лісоресурсного експорту значно залежніші, як і раніше, від зовнішньої кон'юнктури, ніж від внутрішнього ринку;
- недостатня компетентність і невизначеність місця підприємств лісогосподарського виробництва у ринковій системі економічних процесів, властивих передовим країнам, їх регіонального та зарубіжного співробітництва;
- слабка взаємодія лісоресурсної сфери з провідними зарубіжними науковими і технологічними компаніями з питань розроблення нових технологічних процесів лісовирощування, лісоексплуатації, перероблення деревини, виробництва високотехнологічної продукції, збереження лісів та їх позитивного впливу на навколишнє природне середовище.

Основними внутрішніми чинниками, що спричинили негативну тенденцію розвитку підприємств лісоресурсної сфери в Україні, були такі:

- недосконалість і розбалансованість механізмів підприємств лісоресурсної сфери з питань відтворення та використання лісових ресурсів та неготовність їх до кризових процесів;
- відсутність ринково зорієнтованих реформ у лісогосподарському виробництві та низька ефективність інституційного забезпечення реалізації лісової державної та регіональної політики;
- зниження попиту на лісові ресурси з боку місцевого населення та промислових споживачів як державного, так і приватного секторів;
- проблемність залучення коштів для розвитку лісового господарства, що значно погіршило реалізацію інвестиційних планів та здійснення поточної лісогосподарської діяльності, а також погіршення платоспроможності споживачів лісопродукції;
- зростання вартості енергоносіїв, що призвело до зниження ефективності підприємств лісоресурсної

сфери та зростання кількості збиткових виробничих структур з перероблення деревини;

- недосконалість нормативно-правового забезпечення реформування лісоресурсної сфери;
- високий рівень зношеності основних виробничих засобів, особливо їх активної частини та морально застарілого технологічного обладнання, що стало важливим чинником зниження конкурентоспроможності галузі;
- обмежене надання коштів на виконання пріоритетних лісогосподарських заходів, зокрема пов'язаних з планами заліснення земель, виділених для лісорозведення;
- низький рівень забезпеченості галузі належною матеріально-технічною базою, придатною для виконання високої якості лісогосподарських заходів та виробництва лісопродукції;
- невідповідність галузевої виробничої структури потребам інноваційного розвитку лісоресурсної сфери;
- відсутність на лісоресурсному просторі еколого-економічної оцінки земельних угідь лісогосподарського призначення і лісових ресурсів та незацікавленість лісових підприємств щодо переходу на систему лісоземельних платежів, що формуються, виходячи з рентної вартості лісоземельних угідь, ресурсів лісу та їхніх природно-захисних функцій.

Вихід підприємств лісоресурсної сфери з складної ситуації, що склалася в умовах фінансово-економічної кризи, потребує подальшої активізації діяльності управлінських структур та працівників галузі, спрямованої на подолання її наслідків. У таких умовах потрібно визначити систему лісогосподарських заходів стратегічного і тактичного рівня. Таку систему заходів, своєю чергою, варто розглядати у виробничій, технологічній, інституційній, фінансовій, ресурсоощадній і лісовідтворювальній площині, виокремлюючи їх за сферами: лісогосподарське виробництво; лісоексплуатація, перероблення деревини, ресурсозбереження, охорона лісів, реалізація ресурсів лісу і сфера лісоспоживання.

Рушійними силами відновлення позитивної динаміки розвитку конкурентоспроможних виробничих структур лісоресурсної сфери, як нам видається, мають стати:

- модернізація виробничого процесу підприємств лісоресурсної сфери, оскільки це ефективний метод їх розвитку, позитивно впливає на зростання виробництва лісопродукції, завдяки переходу підприємств галузі на більш високі технологічні процеси. В умовах гострого дефіциту як власних, так і кредитних ресурсів не обійтися без допомоги держави, створення умов для забезпечення постійного трансферту знань у лісогосподарське виробництво шляхом надання на певних умовах коштів із державного чи місцевого бюджетів та через створення системи податкових пільг;
- підвищення орієнтації лісоресурсної сфери на потреби внутрішнього ринку, збільшення експортних поставок готової лісопродукції та поліпшення екологічної ситуації;
- створення в лісових підприємствах сприятливих умов для випереджального нарощування довгострокових інвестиційних вкладень у лісогосподарське і деревообробне виробництва, без яких їх подальше зростання унеможливиться;
- поліпшення інфраструктурного забезпечення підприємств галузі, зокрема модернізації активної частини основних виробничих засобів, як основи лісоресурсного зростання;

- посилення державного регулювання ринкових відносин на підприємствах лісоресурсної сфери шляхом стимулювання підвищення технологічного рівня і зниження собівартості виробництва лісопродукції, що дасть змогу зберегти її конкурентність до моменту виходу економіки з кризи, запобігти надмірній концентрації виробництва, руйнуванню малого підприємництва, бізнесу, скороченню конкуренції.

Пом'якшення негативних наслідків сучасної кризової ситуації, що склалася в лісоресурсній сфері, можливе, як нам видається, на основі удосконалення організаційно-економічного механізму, здатного забезпечити функціонування підприємств галузі в умовах невизначеності. Для цього через систему дієвих нормативно-правових актів та регуляторних важелів потрібно:

- надавати підтримку стратегічно важливим для економіки і екології країни лісоресурсним виробничим структурам, які створюють істотну додану вартість і забезпечують високу зайнятість працівників галузі та за її межами;
- здійснити комплекс заходів, спрямованих на забезпечення вітчизняної лісопродукції на внутрішньому ринку за цінами, що не перевищують світові;
- запровадити підтримку суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють виробництво із власної деревини імпортозамінної продукції;
- забезпечити захист внутрішнього ринку лісопродукції від імпорту, який завдає шкоду вітчизняним виробникам лісоресурсної сфери;
- надавати правову та інформаційну допомогу у встановленні економічних зв'язків вітчизняних виробників лісоресурсної сфери з іншими країнами з метою розширення зовнішніх ринків для збуту лісопродукції.

Рушійні сили у сфері використання та відтворення лісів в умовах кризової ситуації зводяться до:

- децентралізації системи надання спеціальних дозволів на користування землями лісового фонду та ресурсами лісу для загальнопоширених (місцевих) видів лісоресурсної сировини і, відповідно, організації її аукціонного продажу. Це має прискорити і дебіюкратизувати зазначені процедури, що сприятиме поживленню інвестиційного процесу;
- реформування нормативної бази платежів за користування землями лісогосподарського призначення і ресурсами лісу на новій методологічній (рентній) основі, забезпечення при цьому збалансування нормативів платежів для різних видів ресурсів лісу, встановлення більш економічно обґрунтованого рівня платежів для лісокористувачів, а за рахунок цього збільшення надходжень до бюджету та на власні потреби;
- встановлення системи платежів за лісоземельні ділянки (лісоземельний податок, орендна плата), які сплачують найчастіше, а також одноразових платежів за зміну цільового використання лісогосподарських угідь;
- звільнення лісокористувачів від сплати податку на земельні угіддя, які перебувають у стадії заліснення впродовж періоду оборту рубання лісу;
- удосконалення системи рентоорієнтованої оцінки лісоземельних угідь і лісових ресурсів та платності за їх користування, збільшення надходжень плати за лісові ресурси до державного та місцевих бюджетів;

- передачі лісів, що зосереджені у володінні неспеціалізованих відомств (підприємств АПК, ВПК тощо), у підпорядкування державних організаційно-управлінських структур, передусім Держкомлісгоспу.

Сьогодні потрібно вийти із стану невизначеності відносин держави і бізнесу у сфері торгівлі ресурсами деревини та її перероблення. Лісоресурсний бізнес, який взяв у процесі роздержавлення (приватизації і акціонування) під корпоративний контроль загальнонаціональну власність, не продемонстрував свої спроможності бути ефективним і відповідальним власником та партнером державної влади. Держава в процесі реалізації ресурсів деревини та її перероблення поступово втрачає свої позиції (втратила), і бізнес починає визначати політику держави у багатьох сферах, пов'язаних з обробленням деревини та її реалізації, маючи за пріоритет одержання прибутку і власне збагачення.

Ефективність державного регулювання лісоресурсним комплексом, як відомо, значною мірою визначається її впливом на техніко-економічну діяльність. Отже, на державному рівні потрібно, по-перше, визначити "проривні" напрями, на основі наявних наукових розроблень, що відповідають міжнародним стандартам й забезпечують сильні позиції на світових ринках. По-друге, потрібно забезпечити пріоритетність фінансування фундаментальних досліджень і концентрацію ресурсів на пріоритетних напрямках. По-третє, важливо знайти додаткові джерела з метою фінансування технологічної модернізації лісоресурсної сфери.

Пріоритети, пов'язані з національними конкурентними перевагами, повинні реалізовуватись за напрямками: фінансування цільових програм за участю держави; надання пільгових кредитів; державних закупівель та державних гарантій під інвестиції в закупівлі капіталомісткого вітчизняного виробництва.

Загалом особливу увагу має бути приділено оптимальним важелям управління у сфері використання лісових ресурсів та їх відтворення з поступовим збільшенням відповідальності за вирішення еколого-економічних проблем. У цьому контексті за державою має зберігатися ефективна функція контролю за дотриманням екологічних та економічних нормативів, стандартів і обмежень з лісоресурсної проблематики.

Лісоресурсна сфера повинна мати, насамперед, власний шлях інноваційного розвитку, не копіювати досягнення з цієї проблематики передових країн, а строго дотримуватися національних пріоритетів

розвитку науки, техніки, технологічних процесів та стандартизації. Все це потрібне для підтримки відтворення економічного лісоресурсного потенціалу країни. Тільки на основі використання результатів вітчизняної інноваційної політики та, звичайно, кооперації з цієї проблематики з передовими виробниками світової спільноти в галузі лісоресурсної сфери за основними технічними і ціновими параметрами, можуть стати конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

У кожному окремому випадку, незважаючи на форми власності на ліси і форми господарювання, управління лісами повинні базуватися на принципових підходах сталого розвитку, які були проголошені на Міжнародній конференції в Ріо-де-Жанейро (1992) та підтверджені Самітом Ріо+10, що відбувся в Йоганнесбурзі (2002), а також на Конференціях Міністрів Європейських країн у Гельсінкі (1994), Лісабоні (1998) і Відні (2002). Маємо на увазі, що національні стратегії збалансованого лісоресурсного розвитку повинні ґрунтуватися на екологічних і соціальних пріоритетах. Це означає, що лісогосподарська поведінка повинна визначатися соціальними і екологічними чинниками та національними традиціями. Отже, основні напрями лісоресурсного розвитку держави чи регіону та управління лісами мають ґрунтуватися на концепціях бережливого ставлення до лісових екосистем як важливого складника навколишнього природного середовища та збалансованого розвитку галузі.

Ya. V. Koval'

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF LISORESUSNOY SPHERE ARE IN THE CONDITIONS OF CRISIS SITUATION

The estimation of a of the forest resource sphere state in the conditions of a crisis situation is presented. The external and internal factors which negatively have affected development of wood manufacture are determined. The proposals on dynamical development of industrial structures of a forest sector renewing ,resource use increase efficiency, protection and restoration of forest resources resources are prosed.

Keywords: crisis situation, internal and external factors, forest resources, business activity, market, environmental situation.

